

EGE BÖLGESİNE ÂT ALEVÎ-BEKTAŞÎ-RİFÂÎ ESASLI BİLİNMEYEN BİR MAHALLÎ TARİKAT: MA'RİF ÎLİK*

Atabey KILIÇ

Doç. Dr., Erciyes Ü. Fen-Edebiyat F. Türk Dili ve Edebiyatı Bl.

atabey@erciyes.edu.tr

Ma'rîfî tarikatı hakkındaki tespit edebildiğimiz ilk bilgiler, Ege Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nde bulunan yaklaşık 125 el yazması eser arasındaki birkaç yazmadan hareketle oluşturup sunduğumuz bir tebliğ ve iki ayrı makale ile bilim dünyasının dikkatlerine arz edilmiştir.¹ Araştırmalarımıza göre, hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunması bir yana, tasavvuf ve tarikatlar hakkında yazılmış olan ilmî eserlerin hiçbirinde ismi hakkında bile tek bir kayıt bulunmayan Ma'rîfî tarikatı, Ege bölgesinde özellikle Manisa, İzmir ve Aydın illerinde yakın zamana kadar varlığını takip edebildiğimiz, esâsen Rifâî tarikatına bağlı, dolayısıyla Alevî-Bektaşî kültüründen de fazlasıyla etkilenmiş bulunan, aynı zamanda bünyesinde ahî-fütüvvet² teşkilâtı izleri taşıyan bir tasavvufî müessese özelliği arz etmektedir.³

* Uluslararası Anadolu İnançları Kongresi, 23-28 Ekim 2000 Ürgüp/NEVŞEHİR

¹ Atabey Kılıç, "Ma'rîfî Tarikatı ve Kuşadası Dergâhı Halîfesi Ferdî Baba'nın Aruzla Yazılmış Bazı Şiirleri", Geçmişten Geleceğe Kuşadası Sempozyumu, 23-26 Şubat 2000, KUŞADASI/AYDIN; Kılıç, "Manisa-Demirci Merkezli, Alevî-Bektaşî-Rifâî Meşrepli Mahallî Bir Tarikat: Ma'rîflik", [Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi'nin XI. sayısında yayımlanacaktır.]; Kılıç, "Ma'rîfî Tarikatı Şeyhi Ferdî Baba ve Aruzla Yazılmış Şiirleri", İlmî Araştırmalar, 12, İstanbul 2001, s.121-134.; ayrıca bkz., Atabey Kılıç, Eski Türk Edebiyatı Üzerine Yazılar, Laçın Yayınevi, Kayseri 2001, s. 87-109.

² Arapça fetâ, genç, yiğit kelimesinden türetilmiş olup gençlik, yigitlik, mertlik gibi anlamlara gelen fütüvvet esasen tasavvuf ahlakıyla ilgili bir terimdir. Zamanla, dostların kusurlarını görmemek, insafılı davranmak, hiç kimseye düşman olmamak, fakirlerden nefret etmemek, zengine yaranmamaya çalışmak, biriktirmemek, nimeti ağklamak, mihneti gizli tutmak gibi pek çok prensibi de bünyesinde toplamaya başlayan Fütüvvet anlayışı bir müddet sonra toplumun iktisadî hayatını yönlendiren bir düşünce ve yaşama sistemi haline gelerek kurumlaşmıştır. Tasavvuf ve tarikat düşünceleriyle sürekli alışveriş hâlinde bulunan bu kurum, tasavvuf ile iktisadî hayatın, dolayısıyla ruh dünyası ile iş dünyasının birleşip birbiriyle iç içe geçmesine de yol açmıştır. Bir kısım tarikatlarda görüldüğü gibi fütüvvet teşkilatında da Alevî meşrebi kendisini kuvvetle hissettirmektedir. Hz. Ali, yiğitliği ile bir "fetâ" olarak idealdir. Daha geniş bilgi için bkz. Osman Türer, Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi, Seha Yayınları, İstanbul 1995, s. 156-158.

³ Günümüzde Manisa il merkezinde bulunan ve Ma'rîflik ile de alâkası bulunduğu anlaşılan bir Rifâî dergâhı için bkz.: Necdet Okumuş, "Manisa Rifâî Dergâhı (Entekkeliler)", Kubbealtı Akademik Mecmuası, Ekim 1993, Yıl 22 , Sayı 4, s. 65-74.

Elimizde bulunan yazmalardaki şiirlerden öğrendiğimiz kadarıyla, âsitânesi Manisa ili Demirci ilçesinde bulunan bu tarikatın bağlı bulunduğu asıl tarikat Rifâ'iyyedir. Adı geçen üniversite yazmaları arasında bulunan ve hazırladığımız katalogda 33 numarada yer alan Ma'rifi Dergâhı İlâhî Mecmû'asının 83a varağında kayıtlı bulunan şu müfred tarikatın meşrebi hakkında yeterince bilgi verir niteliktedir:⁴

Muhammed Fethü'l-Me'ârif bir vücûddur Rıfâ'iler
Muhammed 'Alî neslinden gelenlerdür Rıfâ'iler

Bilindiği gibi aktâb-ı erba'a⁵ (dört kutup)dan biri olarak kabul edilen Ahmed er-Rifâ'î(Öl. Vâsıt 578/1183)'nin kurucusu olduğu Rifâ'iyye, Ortadoğu, Anadolu ve Rumeli'de yaygın olan bir tarikat olup Anadolu'da daha çok Bektaşî tarikatı ile birbirine girmiş mâhiyettedir.⁶ Bu hususiyet Ma'rifi tarikatındaki Alevî-Bektaşî unsurlarına da açıklık getirmektedir.

Tarikatın Demirci'deki merkez dergâhının iki kez bina edildiğini, adı geçen katalogda 36 numara ile kayıtlı bulunan Ma'rifi Tarikatı Mecmuasındaki "Timurcî Dergâhı Bânîsi Eş-Şeyh Es-seyyid Muştafâ Luţfî Hâzretleri" ile "İçlefe-yı Ma'rifîden Timurcî Ma'rifi Dergâhı Bâniye-i Şânîsi Eş-Şeyh Es-seyyid Ahmed 'Aşķî Hâzretleri" ibarelerinden anlamak mümkündür.⁷ Buna göre Demirci Ma'rifi Dergâhının ilk bânîsi yani, yaptıranı Muştafâ Luţfî Efendi, ikinci kez yaptıranı ise Ahmed 'Aşķî Efendi'dir.

⁴ Bkz.: Atabey Kılıç, Ege Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Yazmaları Alfabetik Kataloğu I (Türkçe-Arapça-Farsça), Laçın Yayınevi, Kayseri 2001, s. 49-50.

⁵ "Ricâiullah, merdân-ı Hudâ, merdân-ı gayb, hükûmet-i sûfiye gibi terimlerle de ifade edilen ricâlu'l-gaybın başında gavs, gavsu'l-a'zam, kutbu'l-aktâb gibi isimler de verilen bir kutub bulunur. Kutub, kelimesi aslen değirmen taşının miline verilen isimdir. Değirmenin taşı nasıl bu milin etrafında dönüyorsa, tasavvufi inanca göre dünya da kutubla dönmektedir. Kutbun sağında ve solunda iki imam bulunur. Sağdaki melekût âlemini, soldaki mülk âlemini yönetir. Kutub vefat edince yerine soldaki geçer. Aktâb-ı erba'a (4 kutub) ile genellikle Abdulkâdir Geylânî, Ahmed er-Rifâ'î, Ahmed Bedevî ve İbrâhim Desûkî kastedilmekle beraber bazan dördüncü isim olarak Ebu'l-Hasan Şâzelî de zikredilmektedir. Anadolu'nun dört kutbu tabiriyle de Mevlâna, Haq Bayram-ı Velî, Haq Bektaş-ı Velî ve Hacı Şabân-ı Velî kastedilir. Çeşitli tarikatlere göre bu isimlerin değişiklikler gösterdiği de bilinmektedir. Daha geniş bilgi için bkz. Dr. Mustafa Kara, Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi, Dergâh Yayınları, İstanbul 1985, s. 251-254.

⁶ Ahmed er-Rifâ'î'nin vefat yeri olan Vâsıt, İran'ın Betâih bölgesine bağlı bulunduğu Betâihiye diye de adlandırılan Rifâ'iyye tarikatının en dikkat çekici özelliği, başlangıçta karşılaşılmayan, fakat zamanla ortaya çıkan tarikat mensuplarının, vücudun bazı yerlerine şiş sokmak, kılıcın keskin tarafına basmak, ateşle oynamak, kızgın demir yalamak gibi çeşitli gösterilerde bulunmaktır. Bilindiği kadarıyla Rifâ'iyye, Anadolu'da fütüvvet ve ahi teşkilatıyla, Rumeli'de ise Bektaşîlikle karışmıştır. "Her Rifâ'î şeyhinin tâci altından, bir Bektaşî tâci çıkar" sözü bu alâkaya işaret etmek için kullanılan bir ifade olmuştur. Son zamanlara doğru Bektaşî tekkeleri gibi Rifâ'î tekkelerinin de sazlı, sözlü, içkili âlemlere sahne olduğu bilinmektedir. Daha geniş bilgi için bkz. O. Türer, a.g.e, s. 186-187.

⁷ Bkz.: A. Kılıç, Ege Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Yazmaları Alfabetik Kataloğu I, s. 52-57.

Mecmuadaki kayıtlardan öğrendiğimize göre Ma'rifi Tarikatı'nın Demirci merkez hâricindeki tek dergâhı, Kuşadası'ndadır. Bu gün bu dergâhın ayakta olup olmadığına dâir elimizde henüz yeterli bir bilgi bulunmadığı gibi tarikatın Manisa, İzmir ve Aydın illerinde başka dergâh veya tekkelerinin olup olmadığını da bilemiyoruz. Bu mecmuanın verdiği bilgilerin sâdece tarikat geleneğine göre yazılmış şiirlerden hareketle oluşturulduğu göz önüne alınacak olursa, Ma'rifiliğin en azından yukarıda saydığımız üç ilde, ismi her hangi bir şekilde zikredilmemiş dergâh, zâviye ya da tekkesinin bulunabileceği kuvvetle muhtemel olmalıdır.⁸

Bu tarikata ait olup, hâlen Ege Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nde muhafaza edilmekte olan mecmualardan öğrendiğimiz kadarıyla tarikatın kurucusu "Eş-şeyh Seyyid 'Alî Sâbit bin Fethü'l-ma'ârif"tir. Hayatı hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmayan bu zâtın H. 1270/M. 1853-54 yılında vefat ettiğini, tarikatın Kuşadası Dergâhı Şeyhi Ferdî Baba'nın yazmış olduğu nazım şekli mütekerrir müseddes olan sekiz kıt'alık tarih manzûmesinin

Muhammed Mehdiniñ remzin okuyup düşse han Sâbit
Şafâlar baħş iderdi 'âşıkân[ın]a da can Sâbit
Dü-sad heftâdına⁹ târih lutfında nihan Sâbit
Ne gelür ne gider Ferdî cihâna an-be-an Sâbit
Fenâsın eyledi tebdil beķa mülkine dil-dârim
'Azîzim mürşidim şâhım benim devletli hünkârım¹⁰

şeklindeki son kıt'asında bulunan ifadelerden anlamak mümkündür.

Belgelerden öğrendiğimiz kadarıyla Şeyh Seyyid Muhammed Fethü'l-Ma'ârif'in oğlu Şeyh Seyyid 'Alî Sâbit bin Fethü'l-ma'ârif'tir. Torunu ise yine mecmuadaki şiirlerden öğrendiğimize göre Şeyh Seyyid Muhammed Ma'rifi-i Şânî'dir. Bu zâtların Demirci merkezde, hemen hemen 19. yy. boyunca postnişin oldukları anlaşılmaktadır. Bunun haricinde hayatları hakkında şimdilik herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Ancak adı geçen üniversite kütüphanesinde bulunan tarikatla ilgili belgeler incelendikçe yeni yeni bilgilere ulaşılabileceğini söylemek mümkündür.

Bunun gibi tarikatın Kuşadası dergâhı postnişini Ferdî Baba'nın hayatı hakkında da henüz yeterli bilgiye sâhip değiliz. Ne zaman, nerede doğduğu, aslen ne-

⁸ Daha geniş bilgi için bkz. A. Kılıç, "Ma'rifi Tarikatı ve Kuşadası Dergâhı Halîfesi Ferdî Baba'nın Aruzla Yazılmış Bazı Şiirleri", Geçmişten Geleceğe Kuşadası Sempozyumu, 23-26 Şubat 2000, KUŞADASI/AYDIN.

⁹ dü-sad=200, heftad=70 olduğuna göre bu mısra'da verilen ölüm tarihi (1)270/1853-54 yılına karşılık gelmektedir.

¹⁰ Mecmua, vr. 117b

reli olduğu, nasıl bir eğitim aldığı hakkında da bu sebeple her hangi bir bilgi verebilecek durumda değiliz. Ancak, anlaşıyor ki Ferdî Baba, Ma'rifî Tarikatına gönül vermiş, tarikat içerisinde çeşitli mertebelerden geçtikten sonra Kuşadası Dergâhı postnişini olmuştur. Ferdî'nin uzunca bir süre Ma'rifî Dergâhı postnişini olarak Kuşadası'nda bulunduğunu tahmin etmek güç değilse de, onun en azından H. 1270/M. 1853-54 yılında Kuşadası'nda Ma'rifî Dergâhı şeyhi olduğu kesin olarak bildiğimiz bir gerçektir.¹¹

Ferdî Baba Efendi de tarikatın önde gelen halifeleri gibi tasavvufî tarzda şiirler yazmıştır. Ma'rifî Tarikatı Mecmuasında kayıtlı bulunan şiirlerin hece ve aruz ölçüleri ile yazıldığını görmekteyiz. Aruzla yazılmış şiirlerine bakıldığında, pek çok tasavvufî şiirde gördüğümüz üzere edebî bakımdan fazla değerli olmadıklarını ancak, bunların samîmî bir edâ ve dervîşâne bir ruh ile kaleme alındıklarını görmek mümkündür. Ferdî'nin aruzu kullanma bakımından bir hayli başarılı olduğu rahatlıkla söylenebilir. Şiirlerinde aruz kusurlarının neredeyse yok denecek ölçüde az olması onun iyi bir klâsik eğitimden geçtiğinin de işâretlerinden olmalıdır.

Ma'rifî tarikatı pek çok bakımdan dikkat çekici karakteristik özellikler arz etmektedir. Öncelikle samîmî duygulara sahip, nefsi terbiye etme konusunda kendilerine has yöntemleri bulunan inançlı Alevîler olarak karşımıza çıkan Ma'rifî tarikatı mensupları, zamanla tekkelerinin, dergâhlarının birer kültür merkezi hâline gelmesini de sağlamışlardır. Elimizde bulunan belgelerden öyle anlaşıyor ki Ma'riflik, bölgenin daha çok Türkmen kökenli olan halkının irfânının gelişmesi hususunda da inkârı mümkün olmayan katkılarda bulunmuş olmalıdır.

Üniversite kütüphanesinde bulunan yazmalar arasında bu tarikatla çeşitli bakımlardan ilgisi bulunan eserler de bulunmaktadır. 80 tanesini tavsif etmeye çalıştığımız adı geçen yazmalardan yaklaşık 25'i, özellikle Ma'rifî tarikatının âdâb, erkân ve usûlünden bahseder niteliktedir. Kalanların büyük bir kısmı ise çeşitli vesilelerle Ma'rifî tarikatına dâir bir alakaya sahiptir. Bu yazmaların bir kısmı ya Ma'rifî tarikatı şeyh veya müridlerinden birine âittir, yani üzerinde sahiplik mührü veya temellük kaydı vardır, ya da tarikat mensuplarından biri tarafından telif veya istinsah edilmişlerdir. Hazırlamış olduğumuz katalog incelendiği takdirde görülecektir ki, yazmaların, özellikle mecmualar başta olmak üzere bir kısmı telif;¹² Kitâb-ı Devâü'l-Ebdân

¹¹ Ferdî Baba için bkz. A. Kılıç, "Ma'rifî Tarikatı Şeyhi Ferdî Baba ve Aruzla Yazılmış Şiirleri", İlmî Araştırmalar, 12, s.121-134

¹² Meselâ 36. sırada kayıtlı bulunan ve içerisinde Eş-Şeyh Seyyid 'Alî Sâbit bin Fethü'l-Me'ârif tarafından kaleme alınmış bulunan Risâle-i Sâbit Kise-i Ma'rifî adlı mensur eserin de bulunduğu, "Bende-i Ma'rifî" Hâfız İsmâil Hakkî'nin istinsah ettiği mecmu'a ile 52. sırada kayıtlı bulunan ve 1b-41b varakları arasında kalan ilk kısmı Hâfız Hüseyin er-Rifâ'î Lebsü'd-dîn el-Mustafâ tarafından telif edilen, 24 Muharrem 1228/ 27 Ocak 1813'te de istinsah edilen mecmua, bunlar arasında en önemli örnekler olarak gösterilebilir. Tavsifi için bkz.: A. Kılıç, a.g.e., s. 52-57.

ve Tıbbü'n-Nebî ve Hacâmat,¹³ Kitâb-ı Melhame Li't-Tasnîfi Dânyâl,¹⁴ Risâle-i 'Aynü'l-Hakîka Fî Râbitatî't-Tarîka¹⁵ gibi olan diğer kısmı ise istinsah edilmiş eserler olarak tarikat bünyesinden çıkmış olmaları bakımından dikkat çekmektedir. Bunların haricinde kalan pek çok yazma ise, üzerinde bir mühür, temellük kaydı veya istinsah kaydı bulunmamasına rağmen, kullanılan kağıt, mürekkep ve hatta yazı tarzı bakımından Ma'rîfî tarikatı tekkelerinden, özellikle de Manisa Demirci'de bulunan merkezden çıktıklarını gösterir pek çok işaret taşımaktadır. Anlaşıldığı kadarıyla Demirci'deki âsitânenin en gözde ve velûd müstensihi, kendisini "Bende-i Ma'rîfî" yani Ma'rîfî kölesi olarak niteleyen Demircili, Es-Seyyid Hâfız İsmâil Hakkı'dır. İsmâil Hakkı'nın yazmalar arasında hemen fark edilen kendine has bir yazı tarzı ve kullandığı özel renkte mürekkebi vardır: İri ve okunaklı, biraz süslü nesih; açık maviye yakın lacivert mürekkep. İsmail Hakkı'nın kalın uçlu çelik veya kamış kalem kullandığı da yazı kalınlığından dolayı anlaşılmaktadır.

Ma'rîfî tarikatının aynı zamanda bir kültür merkezi görevi gördüğünün en önemli delili olarak yaklaşık 100 kadar el yazması eserin günümüze kadar ulaşabilmiş olmasını göstermek tabîî ki mümkündür. Üstelik bu yazmaların en azından 50-60 yıl boyunca hiç de müsait olmayan şart ve yerlerde saklandığını, bir çoğunun bu arada kaybolduğunu da göz önünde bulunduracak olursak, aslında tarikat merkezi olan Demirci'de muhafaza edilen yazma eser sayısının 100'ün çok çok üzerinde olması gerektiği rahatlıkla anlaşılabacaktır. Yazmaların kendileri aslında başlarından geçenleri hâl diliyle anlatacak ölçüde üzerlerinde emâreler taşımaktadır. Pek çok yazma su gördüğü için tahrip olmuştur, ancak bir kaç yazma bu felaketten uzak kalabilmiştir. Bir kısım yazmanın ise yangın felâketinden zar zor kurtulduğunu anlamak mümkündür. Bu yazmaların özellikle cilt kapakları, ağız ve etek kısımları hatırı sayılır bir yangından etkilendiklerini işaret etmektedir. Hasılı, elde bulunan yazmalar göz önünde bulundurulduğunda, tarikatın sadece Manisa Demirci için değil, çevre iller ve hatta bütün Ege Bölgesi için bir hayli zengin bir kültür merkezi olarak görev gördüğünü iddiâ edebiliriz.

Yukarıda bahsi geçen yaklaşık 25 yazma arasında bulunan iki ayrı yazma özellikle Ma'rîfî tarikatının âdâb ve erkânı, kılık kıyâfeti hakkında bizler için önemli bilgiler vermektedir. Hazırladığımız katalogta 36. sırada kayıtlı bulunan mecmuanın

¹³ Eser, 53 varak hacminde olup "Bende-i Ma'rîfî" Hâfız İsmâil Hakkı tarafından H. 1254 Muharrem/ M. 1838 Nisan'ında istinsah edilmiştir. Bkz. A. Kılıç, a.g.e., s. 36-37.

¹⁴ Eser, 3252 beyitlik bir mesnevî olup 98 varaktan oluşmaktadır. "Bende-i Ma'rîfî" Hâfız İsmâil Hakkı tarafından H. 1329 Muharrem/ M. 1911 Ocak'ında temize çekilmiştir. Yazmanın tam metni için bkz.: Melike Derya Yıldırım, Danya'lın Kitâb-ı Melhame'sinin Transkripsiyonlu Metni, Mezuniyet Tezi, İzmir 2000. Tavsifi için bkz.: A. Kılıç, a.g.e., s. 38-39.

¹⁵ Eser, Edirne müftüsü Es-Seyyid Muhammed Fevzî tarafından telif edilmiş olup "Bende-i Ma'rîfî" Hâfız İsmâil Hakkı Temürçi tarafından istinsah edilmiştir. Tavsifi için bkz.: A. Kılıç, a.g.e., s. 105-106.

"Risâle-i Sâbit Kisve-i Ma'rîfî" başlıklı mensur kısmı, tarikatın alametlerinden olan kisve yani, kılık kıyafet ile ilgili bilgiler verirken, aynı zamanda bizi Ma'rîfî'nin usûl ve âdâbından da haberdar etmektedir. Tarikatlar için kılık kıyafetin, ayırıcı özellikler arz etmesi bakımından önemli olduğu bilinmektedir. Yine bir kısım tarikatların birbirlerine göre farklı kıyafetler kullandıkları da öteden beri bilinmektedir. Genellikle bir dervişin giydiği kıyafetten onun hangi tarikata mensup olduğunu tayin etmek mümkündür. Mevlevîyye ve Bektaşîyye gibi bazı tarikatlarda kıyafete çok önem verilirken, Nakşbendiyye'de kıyafetin fazla önemsenmediği, sade ve temiz giyinmekle ve bazen başa sâde bir sarık sarmakla yetinildiği bilinmektedir. Melâmîler ise bu bakımdan meşreplerini ima eden herhangi bir özel kıyafete baştan beri karşıdırlar.

Sûfîler tarafından giyilen hemen hemen her tarikat kıyafetinin kendilerine göre genellikle mistik manaları vardır.

Ma'rîfî tarikatının diğer tarikat ehline göre alâmet sayılabilecek olan kisvesi¹⁶ sırasıyla şu yedi unsurdan oluşmaktadır: *Tâc, gül, saç, hırka, deste-gül, tennûre ve şeddü'l-kemer*. Risâle'de müellif Sâbit, kisvenin ne olduğunu ve tarikat için ne anlama geldiğini şöyle belirtir:

Erenler ve me'ârif-i bi'llâh mürşid-i kâmil olan sâlikîn bendelerine bendemiz bellü olsun deyü birer 'alâmet damğa-i nişân ictihâd idüp virmişler. Ben dağı vireyim. Sâ'ir türük-ı 'aliyye fuqarâsı beyinde zâhir olup ma'lûm olsun didikde **3b** haķır dağı su'âl itdim. Nedir 'azîzim vireceğin damğa-i nişân ki ma'lûmım ola. Cevâb eyledi ki kisve-i dervîşân ve 'alâmet-i tarîķ-i müstaķîm kevâķib-i seb'a ve yedi esmâ envârî üzere tertîb olunup ma'lûm ola Kisve-i evvelî tâc, ikinci mihr-i gül, üçüncü baş saçı, dördüncü hırķa, beşinci deste-gül, altıncı tennûre, yedinci şeddü'l-kemer. Bu yedi kisve-i dervîşân üzerine bir Risâle-i Kisve-i Ma'rîfî deyüp isim tesmiyye olunup bendemiz olan geysün ve beyân olsun didikde vâķı'an cemî' türük-ı 'aliyye fuqarâlarında var. Dürlü eşķâl olup kisve olur. Tâc ve gül ve saç **4a** ve hırķa ve deste-gül ve tennûre ve şeddü'l-kemer her birine birer isim tesmiyye itmişler. Kimine kisve-i Rıfâ'îyye

¹⁶ Tâc, hırķa, destâr gibi kıyafetlere "cihâz-ı tarîķat" denir ve bunlar müride şeyhi tarafından belli dualar okunarak, tekbirler getirilmek suretiyle giydirilir. Yapılan bu merasime de "tekbirlemek, tekbir etmek, tekbirletmek" denir.

ve Kâdirî ve Bedevî ve Desûkî ve Elvânî ve Şa'bânî ve Bekrî ve 'İsevî ve Ahmedî ve Veysî ve Melâmî ve Yesârî ve Celâlî ve Sa'dî ve Bayrâmî ve Tâcî ve Edhemî ve Şemsî ve Mevlevî ve Hamzavî ve Halvetî ve Celvetî ve Sünbülî ve Halavî ve Nakşî ve Nürî ve Sinânî ve Hâşimî ve Eşrâfî ve Hüdâyî ve Mısırî bunlara emsâl ne kadar ehlullâh ve 'ârif-i billâh, mürşid-i kâmil var ise fuکارalarına bellü olsun için her biri birer 'alâmet-i nişân ictihâd idüp damğa-i kisve-i dervîşân **4b** ta'bir eylediler. Ancak bize lazım olan kendi mesleğimiz Ma'rifî yolunda ve yolunda bulunan sâlikine beyân olsun için yedi nev'î kisve tertib olundu. Tâc, gül, saç, hırka deste-gül, tennûre, şeddü'l-kemer.

Tâc veya fahr yünden yapılmış, çeşitli renkteki serpuşlara verilen genel isimdir. Mevlevilerin sikke diye isimlendirdikleri tâcın üst kısmına kubbe, başa geçen kısmına da lenger denir. Bektaşî, Rifâî, Kâdirî ve Sa'dî taclarının kubbesi 12 dilimdir. Tâcın üzerinde sarılan sarığa destâr denir. Pâyelî, Hüseyinî, Örfî, Cüneydî, Dolama gibi çeşitleri vardır. Ma'rifî tâcının da Bektaşî ve Rifâî taclarının 12 dilimli oluşundan hareketle 12 dilimli olduğunu düşünmek tabîî ki mümkündür.¹⁷

Gül, terim olarak iki anlama gelmektedir. Birincisi, ucu yassı, avuç içi büyüklüğünde, iki karış uzunluğunda demir bir çubuktur. Rifâî dervişlerinin bunu mangalda kıpkırmızı olunca çıkartıp, zikrederken yalaya yalaya soğuttukları bilinmektedir. Gül'ün ikinci anlamı ise, tarikat taclarının tam üstüne, yani kubbe kısmına dikilen ve çuha üstüne işlenen şekiller için kullanılır.¹⁸ Bunların *havuzlu, kız gülü, Bağdat gü-*

¹⁷ Ancak mecmuada, Ma'rifî tâcının üzerinde 19 işaret bulunduğu belirtilmektedir. Bu işareten dilimin kasedilip edilmediğini konusunda temkinli olmak gerektiği kanatindeyiz. "Dört kapunın makamları tamâm olup üzerinde tertib olunan on sekiz türük üzerine müretteb tâc-ı şerifin su'âli içinde. On sekiz türükün su'âli cevabı dağı dört kapu üzerine tertib olunup işaret olduğu gibi ol dağı dördür. Ma'lûm ola evvelki işaretimiz budur. Yâ dervîş on ikisi on iki imâm efendilerimize işaretdir. İki dağı aşı-ı uşûl / Hâdice-i Kübrâ ve Fâtumatü'z-Zehrâ'ya işaretdir ve dört dağı çâre-i (چاره) ma'sûm-ı pâke işaret idüp on sekiz türük her biri bin yirine ka'immakâm olup on sekiz bin 'âleme işaret ve on sekiz bin 'âlemin fevkunda Habîb-i Ekrem Muhammedü'l-Muştafa efendimizdir. Tâcımızın üzerinde düğmesiyle on tokuz işaretimiz anın için bu cümlesine işareten başımız onlara bağlı olmağla da'imâ ta'zîm idüp başımıza geyeriz." Mecmua vr. 13b-14a.

¹⁸ Cemal Kurnaz, "Gül", TDVİA, 14. C., İstanbul 1996, s. 222.

lûj, kafesli gibi çeşitleri yapılmıştır.¹⁹ Ancak elimizde bulunan kaynaklardan gül kelimesi ile hangisinin kastedildiğini anlamak şimdilik mümkün değildir.

Saç, Ma'rifi tarikatı kisvesi arasında gördüğümüz unsurlardandır. Anlaşıldığı kadarıyla müridlerin saç normalin üstünde bir uzunluğa sahiptir ve temiz tutulması özellikle istenmektedir.²⁰

Bez parçası ve elbise anlamına gelen hırka, tarikat ehlinin giydiği önü açık, yakasız, kollu, geniş ve topuklara kadar inen uzun bir cins kıyafettir. Hırka giymek, dervişin kendi iradesinden soyunup şeyhin iradesine teslim olmasını sembolize etmektedir. Dervişin, mensup olduğu tarikat şeyhinin elinden giydiği hırkaya "hırka-yı inâbet" ya da "hırka-i irâdet" denir ki ancak ehil olana giydirilir. Seyr-i sülûkunu tamamlayıp şeyhlik yapmaya hak kazanan sûfiye icâzet-nâme veya hilâfet-nâme verilir. İcâzet-nâme vermeye "ilbâs-ı hırka" (hırka giydirmek), almaya ise "lûbs-i hırka" (hırka giymek) adı verilir. Bunun neticesi giyilen hırkaya ise "hırka-yı tarikat" denir. Ayrıca "Hırka-i teberrük" tabir edilen ve henüz tarıkata girmemiş, fakat zaman zaman zikir meclislerine ve şeyhin sohbetine iştirak eden kimseye isteği üzerine giydirilen bir başka hırka giydirmeye de söz konusudur ki, böylece kişinin tarıkata ısınması ve intisâba ehil hale gelmesi teşvik edilmiş olur. İsteyen herkese giydirilen bu hırkaya "muhib hırkası" ve "muhib kisvesi" de denmektedir.²¹

Kisve-i Ma'rifi'de bahsi geçen destegül hakkında mecmuada yeterli bilgi bulunmamaktadır. Büyük bir ihtimalle, Hz. Ali'nin vefatı sırasında yanında bulunan Selman'dan bir deste gül istemesi ve Selman'ın getirdiği gülü kokladıktan sonra ruhunu teslim etmesi rivayetiyle alakalı bir kisve olmalıdır.²²

Tennüre, üst tarafı dar, aşağısı geniş, yakasız, kolsuz bir tür derviş elbisesine verilen isimdir. Ma'rifi dervişlerinin "gömlek" de dedikleri tennüre, mürşide kesin itâate ve nefsin her türlü arzusundan uzak durulacağına işaretler.²³

¹⁹ Gül hakkında Derviş İbrâhîm el-Eşrefî el Kâdirî'nin yazdığı ve Süleymânîye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 270'te bulunan "Gül Risâlesi" Mustafa Kara tarafından yayımlanmıştır. Bkz.: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, V/5 [1995], Bursa 1995, s. 11-23.

²⁰ "Yâ dervîş bilmiş ol bu baş üzerinde olan saç İslâm'da temiz, papasda mekrûhdur. Ne sebepten İslâm'da temiz papasda mekrûhdur derseñ yâ dervîş şu sebepten ki bu saçın / bu kadar sorısı ve su'âlî var ve cânî ve tenî vardır. Papas cânın ve tenin bilmez. Şorısın ve su'âlin aňlamaz. Anda pis ve mekrûhdur. İslâm'da sünnet-i şerîfdir ve temizdir." Mecmua, vr. 25ab.

²¹ Bkz. S. Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s. 222-223.

²² "Beşinci kisve-i tarîk-ı nişânımız bu ki deste-gül / dinür. Deste-gül demek nedir? Sâ'ir şecere-i benî âdem şükûfe-i dervîşân içlerinde bir taze gülüm demek." Mecmua, vr.31b-32a.

²³ "Altıncı kisve-i nişânımız bu ki tarîkimize girüp ve Ma'rifi yolunda dervîş olan arkasına geydikleri nedir? İsmine ne dirler? Geydigimiz gömlektir ve ismine tennüre dinür. Da'imâ mürşid huzurında hîdmetde olup

Kemer, 5-10 cm. eninde yünden dokunan, kenarları genellikle deriyle çevrilmiş, bele bir kat sarılan bir cins kalın kuşaktır. Mürşid tarafından tekbir ve dualarla kuşatılır. Hizmete bel bağlamayı sembolize eder. Deyim olarak kullanılan kemeri sıkamak ise, canla başla devam etmek anlamına gelir. Bektaşî ananesine göre Hz. Ali on yedi oğluna kemer, kuşak ve silah kuşatmış olup bunlara "on yedi kemer-beste" denirdi.²⁴

Şed ise yünden yapıp bele bir kaç kat kuşatılan kuşağa verilen isimdir. Ehl-i fütüvvet arasında yaygın olup zamanla, fütüvvet teşkilatı ile alâkası kuvvetli olan Bektaşî, Rifâî ve Ma'rifî tarikatlarında da şed kullanıldığı görülmüştür. Şed kuşatılmış bulunan dervişe "şed-bend" denilmektedir. Sûfîler 10 tane şed olduğunu ifade ederler. Bu şedlerin sahipleri sırasıyla Hz. Âdem, Hz. İbrahim, Hz. Nuh, Hz. Muhammed, Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Hamza ve Hâlid b. Velid'dir.

Ege Bölgesine has mahallî bir tarikat olan, bugün artık izlerini göremediğimiz Ma'riflik, anlaşıldığı kadarıyla 19. yy.'da en faal devresini geçirmiş ve öyle zannediyoruz ki bu yy.'ın başlarında da artık unutulmaya yüz tutmuştur. Bugün belki gizli kalmış muhiblerinin de olabileceğini düşündüğümüz tarikat, en azından bir asırlık bir süreçte adı geçen bölgenin kültür hayatında hatırı sayılır bir görev üstlenmiş, özellikle Alevî-Rifâî kökenli bölge halkının inanç dünyasında önemli roller üstlenmiş olmalıdır. Bir kültür merkezi gibi çalıştığını düşündüğümüz Manisa Demirci'deki dergâhtan kalan ve pek çoğu orijinal olan el yazmaları, kültür hayatımız ve klâsik edebiyatımız için son derece kıymetli eserler olarak Ma'rifî tarikatının, en azından sadece bu bakımdan bile önemini göstermeye yetecek delillerdendir. Bu eserler üzerinde yapılacak olan müteakip bilimsel çalışmalar, eminiz ki tarikat hakkında daha teferruatlı yeni bilgilerin ortaya çıkmasını sağlayacaktır.

geyen dervîş kâle'n-nebî şallallâhu te'âlâ / 'aleyhi ve sellem "mütü kable ente mütü" emriyle ölmezden evvel öldüm. Arkamdaki geydigim hırka kefenim demek. Yâ dervîş bir dahı meydân-ı ehullâhda hâlâka-i evrâd ve zikrullâh ider iken tahşîş idüp geyen dervîşânlar evrâd ve zikrullâhın nûn ile nûrlandık. Sırtımızdaki gömlegimiz tenimizde bulunup bizim ile berâber nûr olmağla ismi tennûre ta'bir olundu." Mecmua, vr. 33ab.

²⁴ Bkz. Dr. Mustafa Kara, Tasavvuf ve Tarikatler Tarihi, s. 269.